

CENT ANYS DEL LLEGAT LITERARI DE L'EDITORIAL BARCINO¹

J. Oriol MAGRINYÀ DOMINGO
Editorial Barcino

Si bé encara no se n'ha escrit la monografia que correspondria, els orígens de l'Editorial Barcino són prou coneguts: Manent (1980), Santanach (2005), Duarte (2009) o Ripoll (2017) n'han parlat a bastament: l'any 1923 s'havia instaurat la dictadura de Primo de Rivera i, amb la Mancomunitat desmantellada, Josep M. de Casacuberta (1897-1985), encoratjat, entre d'altres, per Pompeu Fabra i Francesc Martorell, deixa la seva feina a l'IEC per tirar endavant el projecte d'«Els Nostres Clàssics»; la creació de l'Editorial Barcino, doncs, sovint ha estat vista com una resposta de la societat civil. Però el cert és que el projecte venia d'abans: en la correspondència conservada de Casacuberta amb Pere Bohigas i Marçal Olivari de l'any 1923, ja hi trobem referències explícites a la col·lecció «Els Nostres Clàssics» (Ripoll 2017: 58). La dictadura potser en va ser el catalitzador, però en cap cas l'única causa. El que és del tot innegable, però, és que neix amb una clara voluntat de servei al país i a la llengua, i que ho vol fer combinant el rigor i l'exigència amb la voluntat d'arribar al màxim nombre de lectors possibles. Dues característiques que no abandonarà mai.

Ja al maig de 1924, en un full de propaganda de la col·lecció hi llegim:

L'objectiu de la col·lecció és divulgar a Catalunya, València i Balears el coneixement dels nostres clàssics medievals, amb edicions acurades que interessin els lectors no iniciats en estudis romànics i que resultin de fàcil lectura sense les dificultats de les edicions destinades únicament al públic acadèmic.²

L'objectiu és clar, doncs: recuperar, divulgar, els clàssics catalans. Durant la Renaixença, i encara a començaments de segle xx, l'accés als autors medievals no era fàcil, i si bé iniciatives com les de la Comissió Editora Lulliana o de figures com Ramon Miquel i

1. Aquest text és una adaptació de la conferència que l'autor va pronunciar el 14 de març de 2024 a la Reial Acadèmia de Bones Lletres amb motiu del centenari de la col·lecció «Els Nostres Clàssics».

2. El trobem recollit i ampliat a *La Publicitat* el 29 de juny de 1924 i a *La Veu de Catalunya* el 3 de juliol del mateix any.

Planas o Marià Aguiló començaven a pal·liar aquesta mancança, l'accés encara estava vedat a un públic "no iniciat".

La voluntat d'alta divulgació quedarà palesa no només en la tria dels primers títols, com veurem tot seguit, sinó en les característiques de les edicions: així, en els primers volums es va decidir de regularitzar la grafia dels testimonis medievals, que es van distribuir amb l'ortografia normalitzada d'acord amb el model proposat per l'IEC, però respectant-ne el lèxic, la sintaxi i la morfologia originals. Els textos s'acompanyaven de ben poques notes al final del volum, d'introduccions instrumentals, per orientar el lector, i d'un extens glossari. S'evitaven, doncs, els aspectes filològics o massa acadèmics que poguessin esdevenir elements de distanciament entre els lectors potencials i el text. El petit format (en dotzè) i un preu volgutament popular també anaven en la mateixa direcció.

Els primers números d'«Els Nostres Clàssics» eren tota una declaració d'intencions: *Lo somni*, de Bernat Metge; el *Tirant lo blanc* (publicat en diversos volums entre 1924 i 1929); les *Poesies*, de Ramon Llull (1925); *Contes i faules*, d'Eiximenis (1925), o *L'expedició dels catalans a Orient*, extreta de *Crònica* de Muntaner (1926).

L'acollida de la col·lecció va ser excepcional, en quinze dies es van vendre els 1.500 exemplars del primer títol, i se'n va haver de fer una de segona de 3.000, i els subscriptors arribaren d'arreu dels Països Catalans.

Lo somni, i Bernat Metge, eren l'exemple més clar de la idea de classicisme que es tenia a Catalunya en aquells anys; no debades, dos anys abans es va escollir el nom de l'escriptor per batejar la, també centenària, col·lecció de clàssics grecollatins. Però no només se l'escull per això; també a *La Publicitat*, el 17 de juliol de 1924 hi llegim:

Ha estat escollit *Lo somni* per tal com l'estil de Bernat Metge és el més apte, entre els clàssics catalans, per a influir en el millorament de la llengua literària.

Un primer volum, doncs, escollit amb una clara voluntat programàtica, lloada i vindicada pel mateix Fabra;³ i és per això que, amb motiu del centenari, hem volgut dedicar el desè títol de la col·lecció «Imprescindibles» a Metge, amb la publicació de l'obra completa a cura de la doctora Lola Badia.

No menys important va ser la publicació del *Tirant*, a cura de Josep M. Capdevila; una edició "incompleta", tot s'ha de dir, ja que se'n van suprimir «els capítols més verbalment sumptuosos de la novel·la», en paraules de Pujol (2021: 10), però que per primer cop posava l'obra a l'abast del lector no erudit i que va tenir molt bona acollida: «les ressenyes elogioses a la premsa fan evident que, malgrat la mutilació, aquesta edició marcà un punt d'inflexió importantíssim en la recepció moderna del *Tirant* i l'inscrigué de manera vindicativa en la nòmina dels clàssics antics que volen ser llegits, i no desats "en prestatges i vitrines"» (ibíd.). De nou, fem aquí un salt de gairebé cent anys: i és que és amb el *Tirant* que inauguràvem els «Imprescindibles», una col·lecció, com veurem,

3. Fabra dedicà almenys quatre *Converses filològiques* al projecte, abans i tot que n'aparegués el primer volum: corresponen als dies 13, 15, 18 i 24 de juliol de 1924.

que s'inspira, recupera i actualitza, la primera etapa de l'editorial i n'assenyala el camí per als propers anys.

Originalment, la col·lecció havia de tenir tres sèries: la sèrie A, d'obres cabdals d'escriptors catalans; la B, de reculls; i la C, de manuals de llengua i literatura antigues. Si bé aquestes tres sèries no van arribar mai a ser pròpiament una realitat tal com estaven concebudes originalment, sí que es van materialitzar bona part dels projectes i de les edicions de textos que s'hi detallaven.⁴

Entre els anys 1924 i 1929 es van arribar a publicar fins a vint volums de la sèrie A, amb el caràcter divulgatiu que esmentàvem; a partir del número 21, el *Llibre de les dones o Spill*, s'inicià una transició de la col·lecció, sense perdre encara la voluntat de divulgació, que culminà l'any 1930 amb la decisió de publicar només obres completes, respectar la grafia del manuscrit adoptat com a base i augmentar-ne el nombre de notes. Quan, superat el parèntesi forçós de la primera postguerra, l'any 1947 es reprengué la col·lecció amb els dos volums de les *Obres catalanes* d'Arnau de Vilanova, ja es feu seguint uns criteris molt més propis de la filologia internacional de l'època: les introduccions guanyaren extensió i especialització, les notes passaren a peu de pàgina, i s'incorporà un aparat crític amb variants i esmenes. Aquest canvi d'orientació ja no s'abandonarà, i el 1970, amb la publicació del número 101 de la col·lecció (el primer volum dels *Furs de València*, a cura de Germà Colón i Arcadi Garcia), es canviarà el format dels llibres; de dotzè passaran a octau, la qual cosa en facilitarà la llegibilitat i permetrà encabir-hi més contingut.

La sèrie A va arribar als 140 títols, i va ser el darrer, precisament, el volum XI dels *Furs*, que es va publicar l'any 2007, i a banda d'acollir l'obra de tots els principals autors medievals, en la nòmina de col·laboradors hi trobem els principals noms de la filologia del nostre país: Pere Bohigas, Germà Colón, Martí de Riquer..., al costat de prestigiosos romanistes d'àmbit europeu com Gret Schib, Annamaria Gallina o Curt J. Wittlin. Actualment, si bé algunes d'aquestes edicions ja han estat superades (sovint amb noves edicions a Barcino mateix), pràcticament tots els títols continuen vius en el nostre catàleg i encara estan a l'abast dels lectors d'avui.

Pel que fa a la sèrie B, s'inaugurà, l'any 1929, amb el volum I del *Terç del Crestià* d'Eiximenis, i només va ser a temps de publicar cinc números abans de la guerra civil (dos volums més del *Terç* i els dos primers volums dels *Sermons* de Sant Vicent Ferrer). La sèrie no es reprengué fins a l'any 1979, i seria la base de la sèrie «Els Nostres Clàssics-Autors Medievals», actualment vigent, que, alternant-se amb la parallela «Autors Moderns» —hereva de la «Biblioteca Baró de Maldà»—, manté una regularitat més o menys constant d'un títol l'any.

Una col·lecció que acaba d'incorporar l'*Espill de la vida religiosa*, un títol llargament esperat, que ja entrava en els plans de Casacuberta (Bover 2023: 9) i més endavant de Soberanas (1990), i que finalment ha vist la llum.

A banda d'«Els Nostres Clàssics», Casacuberta de seguida creà noves col·leccions, com la «Popular Barcino» (1925-1986), l'«Enciclopèdia Catalunya» (1926-1975), la

4. La sèrie C no va arribar a existir mai com a tal, si bé l'any 1932 es van crear els «Manuals escolars Barcino» i, entre 1966 i 1982, una col·lecció de manuals lingüístics que va arribar a tenir dotze títols.

«Collecció Sant Jordi» (1926-1932), l'«Antologia» (1928-1937) o l'ambiciosa «Els Clàssics del món» (1930-1936), per citar-ne les més significatives. És el que R. Morell va qualificar l'any 1933 d'«un conjunt orgànic de publicacions catalanes»⁵ o, ja molt més cap aquí, en paraules del pare Massot, «la primera editorial “moderna” del nostre país» (Massot 1981: 39-42).

La més prolífica és la «Popular»; va arribar a tenir més de dos-cents números, i va viure fins a l'any 1986. Hereva de la col·lecció «Minerva», de la Mancomunitat, tenia una clara voluntat “civilitzadora”. Els dos primers títols foren obra de Fabra: *L'ortografia catalana* i *Les principals faltes de gramàtica* —i més endavant s'hi recolliren, també, les *Converses filològiques*—. El catàleg de la «Popular» és una veritable mostra del que havia de ser “l'home il·lustrat” segons l'esperit d'aquell temps. Hi trobem des de títols de literatura universal (Shakespeare, Goethe, Molière...) fins a manuals d'urbanitat i de comptabilitat; capítols de les cròniques de Muntaner i de Jaume I; unes *Pàgines escollides de Sant Vicent Ferrer*, a cura de Joan Fuster;⁶ el *Discurs del mètode*, de Descartes, o *La pau perpètua*, de Kant; històries de la literatura clàssica, per Riba, o catalana, per Olwer; els *Viatges* d'Alí-Bey; o la primera obra que va publicar un jove Martí de Riquer l'any 1934, *L'humanisme català*. Fins a l'any 1938 n'arribaren a sortir 140 números, més de deu per any. No es va reprendre fins al 1951, i, si bé el ritme de publicació ja no va tornar a ser mai el dels inicis, encara hi van sortir gairebé cent títols més. L'any 1986, tot just un any després de la mort de Casacuberta, va sortir el darrer.

Durant la guerra l'activitat de l'editorial no s'estronca, però sí que s'alenteix, i pràcticament l'única col·lecció que es manté activa és la «Popular». Casacuberta dedicà els primers anys de la postguerra a estudiar a fons la Renaixença i molt especialment l'obra de Verdager (una feina que més endavant es concretaria en les col·leccions: «Biblioteca Verdageriana», el 1953 i la «Biblioteca Renaixença», el 1956), i no fou fins a l'any 1947 que es decidí, no sense dubtes, a reprendre la tasca editora: acabada la Segona Guerra Mundial, aviat quedà clar que el règim franquista anava per llarg, i Casacuberta cregué que el millor servei al país i a la llengua era aprofitar les esclatxes que hi pogué haver. L'aposta per les edicions crítiques per davant de les divulgatives possiblement responia, d'una banda, al fet que era més fàcil passar els filtres de la censura amb edicions adreçades a un públic minoritari, i de l'altra, a la necessitat i a la conveniència de demostrar que en català també es podien fer productes d'alta volada i d'altíssim nivell intel·lectual, cosa que s'oposava als intents de floklorització que perpetrava el règim franquista.

Algunes de les col·leccions creades abans de la guerra ja no tindrien continuïtat, però en creà de noves, com les esmentades «Verdageriana» i «Renaixença», o dues de tan significatives com la «Collecció Tramuntana» (1957-1974), dedicada a textos i estudis de la Catalunya del Nord, i la «Biblioteca Alguerana» (1970-1983), que posen de manifest la visió del país “sencer” que sempre ha tingut, i encara té ara, l'Editorial Barcino.⁷

5. Vegeu l'esquema de R. Morell aparegut a *El Matí* el 22 d'abril de 1933, reproduït a Ripoll (2017) i a Fuster (1955 [2022]).

6. Aquest volum es recuperaria en format facsímil, i amb pròleg d'Oriol Magrinyà, l'any 2022, en una edició no venal d'obsequi als subscriptors d'«Els Nostres Clàssics» (Fuster 1955 [2022]).

7. Per a les relacions de Casacuberta amb les Illes i el País Valencià, és imprescindible el capítol

L'any 1950, Barcino acollí les «Publicacions de “La Revista”», que havien quedat estroncades amb la guerra civil. Entre la quarantena llarga de títols que va arribar a publicar fins al 1984, hi trobem obres de Manuel Balasch, Miquel Batllori, Xavier Casp o Joan Fuster, entre d'altres, així com l'epistolari entre López-Picó i Carles Riba, o dos volums amb escrits inèdits de Josep Carner. Precisament, el segon volum d'aquests escrits fou el darrer títol que es publicà, l'any 1984, pocs mesos abans de la mort de Casacuberta, quan ja s'apropava als noranta anys.

En aquest punt és imprescindible de fer esment d'un fet cabdal, sense el qual possiblement avui no fórem aquí: l'adquisició de l'editorial, l'any 1972, per part de la Fundació Lluís Carulla. Casacuberta ja era un home de més de setanta anys; havia invertit tota la seva vida i tot el seu patrimoni en el projecte de l'Editorial Barcino (comptant sempre amb la complicitat i la col·laboració indispensable de Dolors Hostalric, la seva dona, que havia estat una brillant deixeble d'Ors i d'Olwer en la primera promoció de l'Escola de Bibliotecàries de Catalunya), però l'edat i els problemes econòmics i de salut començaven a socavar el ritme de publicacions, i posaven en perill la continuïtat de l'editorial. El canvi de titularitat de l'empresa no va significar, però, un canvi en la direcció. Casacuberta es mantingué com a director editorial, i s'alliberà de les tasques administratives i de les preocupacions econòmiques del dia a dia. El respecte de la Fundació Carulla per la línia de treball va ser sempre, i encara és, escrupolós. És indubtable que sense aquest paraigua, el destí de l'Editorial Barcino hauria estat tot un altre.⁸

A partir de l'any 1985, amb el traspàs de Casacuberta, prengué el relleu Amadeu-Jesús Soberanas, que dirigí l'editorial durant vint anys, fins al 2005. Es creà un Consell Assessor amb noms tals com Martí de Riquer, Pere Bohigas, Josep Massot i Muntaner, Germà Colón o Albert Hauf, i ja més recentment, Lola Badia, Josep Pujol o Joan Santanach, a fi de garantir el rigor i l'excel·lència de totes les publicacions. Actualment aquest Consell continua plenament actiu, i està compost per Gemma Bartolí, Margarida Casacuberta, Francesc Gómez, Marta Marfany, Tomàs Martínez, Raquel Parera, Josep Pujol, Joan Santanach, Josep Solervicens i Guillem Usandizaga.

Entre finals dels setanta i els primers dos mil, ja sota el patronatge de la Fundació, Barcino adoptà el paper d'«editorial de substitució», és a dir, fer allò que les editorials comercials no podien fer, i es potenciaren especialment les col·leccions i propostes lligades a determinats àmbits especialitzats, l'alta cultura i la filologia. Fora de col·lecció, s'impulsaren estudis com ara el llibre *Natura, ús o abús?* (1976), o bé la *Flora dels Països Catalans* (1984-2001), obra de referència en el seu àmbit, formada per quatre gruixuts volums.

Sempre, però, sense abandonar els clàssics, la columna vertebral de l'editorial. L'any 1994, s'inaugurà la «Biblioteca Baró de Maldà», inicialment destinada a recollir l'obra del Baró, però que aviat s'amplià als textos posteriors a l'edat mitjana i fins a principis del vuit-cents, i que, com ja s'ha dit, l'any 2011 esdevindria l'actual sèrie d'Autors Moderns d'«Els Nostres Clàssics». Ja amb el nou mil·lenni ben encetat, es va crear la «Biblioteca Barcino»: edicions anotades, però sense l'aparat crític; amb l'ortografia regularitzada,

que hi dedica Faust Ripoll (2017: 207-252).

8. En aquest sentit, val la pena de llegir l'entrevista de Joan Esculies a Jordi Casacuberta Font, fill de Lluís Carulla, on ho explica de primera mà (*La Nadala* 2023: 54-57).

i amb extensos pròlegs i annexos. Es va inaugurar amb una edició trilingüe (català, castellà, anglès) de les *Homilies d'Organyà*, amb motiu del vuitè centenari, pensada per arribar a un gran nombre de lectors. Avui, la «Biblioteca Barcino» presenta un catàleg d'obres que complementa perfectament «Els Nostres Clàssics»; hi trobem des de Lull, March, Desclot o Eiximenis, fins a autors moderns, com Francesc Vicent Garcia o Joan Pujol. És una col·lecció plenament viva, amb un ritme de publicació d'entre un i tres títols l'any i de la qual se'n publicaran enguany les primeres edicions digitals.

Acabada l'etapa Soberanas, l'Editorial Barcino quedà sota la direcció de Carles Duarte, en tant que director de la Fundació Carulla, i la direcció editorial de Joan Santanach, que ja feia anys que n'era l'editor principal. L'any 2011 es decidí crear la col·lecció «Tast de clàssics», que presenta obres de la nostra literatura medieval traslladades al català actual per escriptors i traductors de renom, amb la idea d'arribar a aquells lectors que puguin sentir que la llengua antiga és una dificultat insalvable. Avui és un projecte madur, que ja s'ha consolidat, i entre la vintena llarga de títols hi trobem, per exemple, des d'antologies de March o de Corella, fins a obres íntegres, com *Lo somni*, o el *Curial e Güelfa*. Tots els títols de la col·lecció tenen llur versió corresponent en llibre digital, i el 2024 se'n publicarà el cinquè títol en format d'audiollibre.

De recentíssima creació són les dues darreres col·leccions de Barcino: «Imprescindibles —Biblioteca de Clàssics Catalans» (desembre de 2021) i «Mirades» (setembre de 2022). Ambdues són cabdals per al projecte de l'editorial, i responen a la idea de potenciar-ne la missió i l'esperit fundacional: reivindicar, recuperar, divulgar i prestigiar els clàssics catalans. I fer-los arribar al màxim nombre de lectors possibles.

«Imprescindibles» és, avui per avui, l'eina que ha permès a l'editorial de fer un salt endavant. En només un parell d'anys ha aconseguit un ressò que, fora de l'àmbit acadèmic, no tenia, tant pel que fa a l'atenció dels mitjans, com, sobretot, per part dels lectors.

Edicions rigoroses des del punt de vista filològic, que parteixen, sempre que n'hi ha, de l'edició crítica. Textos amb l'ortografia regularitzada, i amb l' anotació estrictament imprescindible i sempre a peu de pàgina. Glossaris al final del volum, quan calgui, i introduccions i epílegs pensats per donar les claus de l'obra tant als estudiants de filologia com als lectors no especialitzats. Compta amb un ventall de col·laboradors d'un prestigi acadèmic i intel·lectual inqüestionable (alguns dels quals són editors també de les altres col·leccions) i també amb editors joves, a fi de contribuir al relleu generacional.

El repte de la col·lecció és esdevenir un punt de referència en l'edició dels clàssics catalans de tots els temps. Totes les èpoques i tots els gèneres hi hauran d'estar ben representats des del començament; per això no només recollirà els títols canònics, indiscutibles, sinó que recuperarà obres i autors que potser no han estat ben tractats pel canón, que són més desconeguts, però que són importants i necessaris si volem entendre la nostra literatura com un tot. En aquest sentit, igual com els primers títols d'«Els Nostres Clàssics» van ser una declaració d'intencions, també ho són els primers volums d'«Imprescindibles»: Martorell, Vayreda, Rosselló, Monserdà...

«Mirades» és la més nova i encara està en una fase de consolidació i de cerca de la identitat. El punt de partida és acarar autors contemporanis amb la tradició, i amb ben poques, o amb cap, indicacions per part de l'editor: deixar-los que hi dialoguin. Que la reinterpretin, la reivindicuin, la critiquin, s'hi barallin i fins i tot la reescriguin. La idea de fons

és que la tradició generi tradició. Els primers títols publicats corresponen al gènere de l'assaig literari, però no sempre ha de ser així. És la col·lecció que ens ha de permetre experimentar, arriscar, i incorporar noves veus al nostre catàleg.

Com es pot veure, doncs, el llegat de l'Editorial Barcino no és només un llegat històric, sinó que és ben viu, i celebrem el centenari de l'editorial des de la convicció que la Barcino del 2024 no és sinó l'evolució natural i la continuïtat de la Barcino que va fundar, ara fa cent anys, Josep M. de Casacuberta.

No voldria acabar sense tornar a referir-me al que deia al començament: l'anomalia que representa la manca d'una bona monografia que reculli la història de l'editorial, des dels orígens fins avui. De materials no en falten: a banda del magnífic llibre de Faust Ripoll sobre Casacuberta que hem anat citant, i de l'imprescindible d'Albert Manent, hi ha nombrosos articles que il·lustren aspectes diversos d'aquesta història, i bona part de l'arxiu de l'editorial es va llegar a la Biblioteca de Catalunya l'any 2019. Falta, només, que algun investigador s'hi engresqui i entomi l'empresa. No cal dir que, per descomptat, comptarà amb tot el nostre suport.

BIBLIOGRAFIA

- Clàssics i més. L'Editorial Barcino i Josep Maria de Casacuberta* (2005). Barcelona: Editorial Barcino.
- La Nadala: 100 anys de l'Editorial Barcino* (2023). Barcelona: Fundació Carulla / Editorial Barcino.
- BOVER, August (2023): *Espill de la vida religiosa*. Barcelona: Editorial Barcino.
- FUSTER, Joan (1955 [2022]): *Pàgines escollides de Sant Vicent Ferrer*. Barcelona: Editorial Barcino [Edició facsímil, pròleg d'Oriol Magrinyà].
- DUARTE, Carles (2009): «L'Editorial Barcino. Un projecte editorial, una idea de país», *Estudis Romànics*, 31, p. 343-349.
- MANENT, Albert (1980): *Josep Maria de Casacuberta i l'Editorial Barcino*. Barcelona: Associació d'Editors en Llengua Catalana.
- MASSOT I MUNTANER, Josep (1981): «Josep M. de Casacuberta. Premi d'Honor 1981», *Serra d'Or*, any XXIII, núm. 261, p. 39-42.
- RIPOLL DOMÈNECH, Faust (2017): *Josep Maria de Casacuberta*. Catarroja / Barcelona: Editorial Afers.
- SANTANACH, Joan (2005): «Pompeu Fabra, Josep Maria de Casacuberta i els inicis de l'Editorial Barcino», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 81, p. 821-830.
- SANTANACH I SUÑOL, Joan (2012): «Les edicions d'Els Nostres Clàssics i els criteris d'edició. Aportació a la història de la col·lecció», *Anuari Verdaguier*, 20, p. 261-292.
- SANTANACH I SUÑOL, Joan (2016): «L'accés als autors catalans antics i altres qüestions: traduccions i actualitzacions de l'Editorial Barcino», *Estudis Romànics*, 38, p. 363-370.
- SOBERANAS, Amadeu J. (1990): «'Els Nostres Clàssics', 'Biblioteca Renaixença' i 'Biblioteca Verdaguieriana': realitzacions i projectes», *Llengua & literatura*, 4, 1990-1991, p. 579-587.